

Vid Pečjak, Božidar Voljč

Nasilje nad starejšimi intelektualci in intelektualna diskriminacija

POVZETEK

V članku je predstavljen in utemeljen koncept nove oblike diskriminacije, ki se nanaša na staromrzništvo in nasilje nad starejšimi intelektualci. Dr. Vid Pečjak, psiholog in književnik, v prvem delu opiše svojo zgodbo – intelektualno diskriminacijo, ki jo je doživel, ko je bil v svojem 70. letu prisilno upokojen. Kljub želji po nadaljevanju dela in raziskovanja status upokojenca njemu in mnogim drugim znanstvenikom onemogoča uspešno kandidiranje za sredstva na razpisih ter delo v raziskovalnih timih in projektih. Če pa ga že omogoča, so za svoje delo plačani bistveno manj. V drugem delu razprava dr. Božidarja Voljča podrobneje predstavi intelektualno diskriminacijo, ki pomeni intelektualno nasilje in socialno izključitev starejših. Nedopustno je, da se starejšim intelektualcem, ki kljub letom ostajajo produktivni in ustvarjalni, preprečuje nadaljevanje dela pod enakimi pogoji kot mlajšim delavcem.

Ključne besede: intelektualna diskriminacija, intelektualno nasilje, socialna izključitev, staromrzništvo, prisilna upokojitev

AVTORJA: *Dr. Vid Pečjak, psiholog in književnik, je poučeval psihologijo na Univerzi v Ljubljani. Kot zaslužni profesor je bil leta 1999 upokojen. Objavil je čez 300 strokovnih in znanstvenih razprav in poročal na 40 domačih in mednarodnih srečanjih. Dobil je nagrado sklada Borisa Kidriča in postal ambasador znanosti. Predaval je na številnih tujih univerzah v Evropi, Ameriki, Avstraliji in Aziji (od tega 11 semestrov na univerzi na Havajih in tri semestre na univerzi v San Diegu v Kaliforniji). Uveljavil se je tudi kot pisec znanstvene fantastike. Njegova (večkrat prevedena) povest Drejček in trije Marsovčki je postala slovenska uspešnica. Njegovi zadnji izdani deli sta znanstvena monografija Človek in ekološka kriza ter znanstveno-fantastični roman Katakлизma.*

Doc. dr. Božidar Voljč je diplomant javnega zdravstva in specialist družinske medicine. Bil je direktor zdravstvenih domov, vodil je Zavod RS za transfuzijsko medicino, katerega delovanje je povzdignil na raven kolaborativnega centra Svetovne zdravstvene organizacije (SZO). V neodvisni Sloveniji je bil minister za zdravstvo v prvi slovenski vladi, član Izvršilnega odbora SZO, na Inštitutu Antona Trstenjaka pa vodi zdravstveno gerontologijo.

ABSTRACT

Violence against older intellectuals and intellectual discrimination

The article presents and argues for the concept of a new form of discrimination pertaining to ageism and violence against older intellectuals. In the first part, Dr Vid Pečjak, psychologist and writer describes his story – intellectual discrimination he experienced when he was forced into retirement at the age of 70. Disregarding their wish for continuation of their work and research, pensioner status prevents him and many other scientists to successfully apply

for funding and to work in research teams and projects. If they do continue their work, they are paid significantly less for the same work. In the second part Dr Božidar Voljč presents intellectual discrimination as a form of intellectual violence and social exclusion of the elderly. It is unacceptable that older intellectuals who remain productive and active despite their increasing age are prevented from continuing their work under the same conditions as younger workers.

Key words: intellectual discrimination, intellectual violence, social exclusion, ageism, forced retirement

AUTHORS: *Dr. Vid Pečjak is a psychologist and writer who was a professor of psychology at University of Ljubljana. He was retired as a professor in 1999. He has published over 300 scientific articles and has presented his work at 40 Slovenian and international meetings. He was awarded by the Boris Kidrič foundation and became an ambassador of science. He has lectured at numerous foreign universities in Europe, America, Australia and Asia (among others 11 semesters at the university in Hawaii and 3 semesters at the university in San Diego, California). He is known also as a writer of science-fiction. His children's novel "Dreček in trije Marsovčki" has become a Slovene bestseller. His last published works are the scientific monograph Man and the ecological crisis and science-fiction novel Cataclysm.*

Dr. Božidar Voljč, M.D. is a specialist in family medicine and Public Health. He was a director of two primary health care centers in Ribnica and Kočevje and a director of The Blood Transfusion Centre of Slovenia that during his management became a collaborative centre of the World Health Organization (WHO). He was the minister of health in the first government in independent Republic of Slovenia and a member of the WHO Executive Board. He is also in charge of the Anton Trstenjak Institute's endeavors in medical gerontology.

1. NASILJE NAD STAREJŠIMI INTELEKTUALCI

Starejši znanstveniki si naberejo v svojem dolgem življenju mnogo izkušenj in znanja, ki ga stroka potrebuje. Pravi znanstveniki se šolajo vse življenje, potujejo na kongrese, predavajo, pišejo referate itd. Z upokojitvijo ne prenehajo biti znanstveniki, kar je razvidno iz življenjepisov Einsteina, Edisona, Plancka, Cricka, Freuda, Fromma, Heideggerja, Paulinga, Pavlova, Piageta, Plečnika, Sartra, Tellerja, Tesla, Watsona in premnogih drugih, ki so imeli to srečo, da so prestopili 70. leto starosti. Družba pa jih ne sprejema s hvaležnostjo in so ji odveč, čeprav bi ji lahko še veliko darovali. Težje dobijo zaposlitev, onemogoča se jim raziskovalno delo, ne sprejema se njihovih projektov, odreka se jim potovanja na kongrese (razen največjim med največjimi, kot so Einstein ali kaki drugi znanstveniki njegove veličine, ki pa ga v Sloveniji nimamo). Vse to predstavlja nasilje nad njimi in njihovimi kapacitetami. V drugačnih razmerah bi lahko odkrili še mnogo novega. To je tudi diskriminacija v primerjavi z mlajšimi sopotniki, ki niso nič boljši in nič slabši od njih.

Opisal bom le svoj primer (poznam pa veliko znanstvenikov s podobnimi izkušnjami). Leto 1998 je bilo v strokovnem smislu najplodovitejše v mojem življenju. Imel sem 69 let in z vseh koncev sveta so me vabili na predavanja in obiske, na univerzi Monash v

Avstraliji bi me celo trajno zaposlili. Tega leta sem poletni semester predaval na Kalifornijski državni univerzi v San Diegu, izdal sem novo knjigo *Psihologija tretjega življenjskega obdobja*, objavil več razprav, na kongresu v San Franciscu pa sem vodil simpozij, ki sem ga sam organiziral. Ko sem se vrnil v domovino, me je čakala odločba o prenehanju službe in upokojitvi. Z vrha svojih dosežkov sem telebnil naravnost na dno. To je bil zame hud udarec. Na fakulteti so trdili, da to zahteva ministrstvo za znanost. Noben protest ni pomagal. Ker si prestar, moraš zapustiti univerzo, je bil odgovor. Napisal sem pismo raznim osebam, ki se ukvarjajo z akademskim delom, rektorju, poslancem, nekaterim akademikom, a vse je bil samo bob ob steno. Poiskal sem nekaj privatnih delodajalcev, začel honorarno predavati na Visoki šoli za vizualne umetnosti, znanstveno pa sodelovati s šolo mladih talentov zavoda Bistrić v Zagrebu, kjer je izšla tudi moja soavtorska knjiga *Može i drukčije*.

Posvetil sem se ustvarjalnosti, s katero se ukvarjam že 20 let. Želel sem sestaviti serijo nalog, ki bi pri otroku spodbujale ustvarjalnost, skupaj 365 nalog, za vsak dan v letu eno. Veroval sem, kot še danes mislim, da je mogoče pomembno dvigniti ustvarjalnost in inovativnost v deželi samo tedaj, kadar jo začnemo spodbujati dovolj zgodaj, tj. že v zgodnjem otroštvu. Kasneje kapacitete delno zakrniijo, tako da njihov pomemben dvig ni več mogoč. Ker tak projekt nekaj stane, sem prosil ministrstvo za znanost, da mi ga sponzorira, in se prijavil na razpis. Ni mi uspelo. Ker pa sem trmast, sem napisal prošnje še naslednja tri leta. Zaman. Moje prijave so romale nazaj k meni in odločil sem se, da nalogo financiram sam. A se mi ni izteklo. Eksperimentalno sem proučil vpliv perceptivnih rotacij na dvig ustvarjalnosti. O tem sem poročal leta 2002 na kongresu ECHA na Rodosu. Več nisem zmogel. To je bilo samo kakih 10 % načrtovane študije. Tedaj mi je potne stroške še povrnilo ministrstvo za znanost. Udeleženci so se zelo zanimali za rezultate, tako da sem moral poslati nekaj ponatisov znanstvenikom na Nizozemsko. To je bilo moje zadnje mednarodno srečanje in poslej sem se vsemu temu odrekel. Kasneje sem opravil še dve raziskavi, eno manjšo in eno večjo. Prijatelj, profesor iz Amerike, ki sem mu razložil svojo težavo, mi je predlagal, naj izkoristim podatke preminulih oseb, kar sem tudi storil. Študija je na kratko opisana v moji knjigi *Psihologija staranja*.

Štiri leta sem pošiljal prijave na ministrstvo za znanost in štiri leta so mi jih vračali, včasih z izmišljenimi razlogi. Da naj bi bil zamudil rok ali da naj bi odposlal prijavo brez zahtevane bibliografije, kar pa ni bilo res. Odposlana kuverta je bila za 30 gramov težja od vrnjene, kar pomeni, da je 30 gramov bibliografije neznano kam izginilo. V letih mojega brezupnega trkanja na vrata so ministrstvo vodili dr. Marinček, dr. Čokova in dr. Gaber. Vsi so tudi dobili moja pisma, v katerih sem opisal svoj položaj, vsi so nekaj obljubljali, a nihče ni ukrepal.

Kot sem že rekel, ni šlo in ne gre samo za moje delo, ker so prizadeti tudi mnogi drugi znanstveniki z inštitutov in univerz v Sloveniji. Vse, kar še želim, je, da naši voditelji ne besedičijo kar naprej o pomenu ustvarjalnosti in inovativnosti za našo gospodarsko revitalizacijo, ko pa jo dejansko ovirajo in samo »mlatijo slamo«.

Razmere v Evropi in Sloveniji so se spremenile, zdaj želimo čim kasnejše upokojevanje. K temu nas je prisilila EU. Vendar so vrhunski intelektualci še vedno diskriminirani: nihče jim ne daje honorarnih nalog, redko so vključeni v raziskovalne projekte, ministrstvo jih

sicer sprejema v raziskovalne time, vendar brez plačila za delo. Redno zaposleni člani timov dobivajo ustrezna plačila, upokoјenci pa ne. Če računamo, da je redno delo ekvivalent pokojnini, potem bi morali biti za dodatno delo enako plačani. Znanci so mi rekli: »Nič hudega! V prošnji povečaj materialne stroške!« Toda v pravni družbi naj velja poštenje. Taka rešitev ni sprejemljiva in tudi ne bo izkoreninila diskriminacije in nasilja nad našimi vrhunskimi ustvarjalci.

2. INTELEKTUALNA DISKRIMINACIJA

PRISPEVEK K JAVNI RAZPRAVI O NASILJU NAD STAREJŠIMI

Današnja starost ni več le čas upokoјenstva, bolezni in odvisnosti. Svetovna zdravstvena organizacija je vpeljala pojem **aktivne starosti** s ciljem, da zdravje, sodelovanje in varnost spremljajo ljudi tudi potem, ko se naberejo leta. Tako je aktivna starost povezana z materialnimi, socialnimi, kulturnimi in družbenimi okoliščinami; telesno zdravje ni edini pogoj za čimdaljše ohranjanje samostojnega in neodvisnega življenja, ki je največja vrednota starih ljudi (WHO, 2002: 12, 44–45). Z zdravjem starejših so se izboljšale tudi njihove mentalne sposobnosti. Aktivna starost ne čuti vseh svojih let, ljudje želijo biti dejavni še naprej. Zlasti intelektualci težko sprejemajo obrobno družbeno vlogo in občutek, da je njihov potencial spregledan (Jelenc Krašovec, 2009). Pogosto beremo, da stari lahko še veliko dobrega naredijo za svoje družine, sorodnike, vrstnike in skupnosti. Ta slika dobrih babic, dedkov in požrtvovalnih prijateljev ali znancev pa je le del tistega, kar starejši zmorejo. Res je, da se s pomočjo starih veliko prihrani pri varstvu in oskrbi. Vendar pa sposobnosti starejših ni mogoče omejevati zgolj na prostovoljstvo, v katerem so znanje in poklicne izkušnje nepomembne. S tem se podpira stališče, da vsak, ki se upokoјi, postane del vzdrževane družbe, njegovo znanje in izkušnje pa pristanejo na smetišču časa. V naši družbi je pojem starosti še vedno povezan z upadanjem delovne sposobnosti, z ogroženo vzdržnostjo pokojninske in zdravstvene blagajne in na vseh ravneh naraščajočimi storitvenimi obremenitvami. V takih razmerah je le od posameznika odvisno, ali je zanj upokoјitev tudi srečanje z novo socialno usodo ali ne. Po mnenju evropske platforme starejših – AGE – je v 21. stoletju tak krivičen odnos do ogromnega kulturnega, poklicnega in socialnega kapitala starejših nesprejemljiv (Age Platform Europe, 2010a).

Staranje družbe je povezano z vrsto etičnih vprašanj. Mednje sodi tudi diskriminacija starejših, ki je neetična v vseh svojih oblikah. Stereotipi, predsodki, zlorabe, prikazovanje starejših kot največje grožnje za vzdržnost solidarnostnih sistemov, zavarovalniške, kreditne, zdravstvene in zaposlitvene omejitve, slabše plačana dela in revščina, ki jo je med starimi največ, so oblike diskriminacije, s katerimi se srečujemo vsak dan. V Sloveniji pa starejši niso diskriminirani v politiki, saj je stranka upokoјencev že kar nekaj mandatov v parlamentu in v vladi. Prizadevajo si za ohranitev obstoječe zdravstvene in socialne varnosti starejših, v zvezi s številnimi drugimi s starostjo povezanimi vprašanji in področji pa se jih v slovenski politiki ne čuti.

Diskriminacija zmanjšuje možnosti aktivne starosti in povečuje s starajočo se družbo povezane težave. V ta okvir sodi tudi diskriminacija, ki je povezana z omejevanjem intelektu-

alnega dela zaradi starosti. Lahko ji rečemo tudi intelektualno staromrzništvo (ang. *ageism*). Kaže se v tem, da je intelektualno delo, npr. raziskovalno, po upokojitvi onemogočeno, ali pa, da je delo upokojenih intelektualcev slabše plačano. To, kar je doživel g. dr. Pečjak, je intelektualno nasilje, posledica uzakonjenega staromrzništva. Ni bil njegova edina žrtev. Takrat se je po zakonu univerzitetne učitelje upokojevalo, ko so dopolnili 70 let. Danes ta starost predstavlja še polno intelektualno moč. Poklicna izključitev je socialna izključitev z vsemi posledicami. Kakšne duševne in fizične posledice je to povzročilo pri prizadetih, se takrat ni razmišljalo. Zakona, ki bi zapovedoval upokojitev pri 70 letih ni več, nimamo pa še predpisov, ki bi določali, kaj bi upokojeni profesorji še lahko delali. Od dobre volje vodstva posameznih ustanov je odvisno, ali bodo še lahko mentorji, ali bodo še lahko predavali, raziskovali in objavljali.

Druga oblika intelektualne diskriminacije je predpis, da raziskave, ki jih vodijo upokojeni raziskovalci, ne morejo dobiti toliko sredstev, kot jih dobijo, če jih vodijo neupokojeni raziskovalci. Upokojenim raziskovalcem nihče ne oporeka raziskovalnega znanja in izkušenj. Vendar so te po upokojitvi nepomembne, saj jim pod običajnimi pogoji ni dovoljeno raziskovati. Sporočilo je jasno; ne rabimo vas več, ne mi, ne družba!

Od nekdanj velja, da gre za hudo obliko diskriminacije, če je nekdo za enako opravljeno delo plačan manj od drugega. V velikem delu sveta se to še vedno dogaja ženskam, nič pa se ne sliši o tem, da slabše plačujejo tudi upokojensko delo. V obeh primerih je to enako nepravilno in neenakopravno.

Kot vsaka druga populacijska skupina imajo tudi starejši različne navade, potrebe, želje in še vedno pričakovanja. Prav taka so tudi njihova stališča do dela po upokojitvi. Vsi starejši ne želijo delati, mnogi delajo iz potrebe. Zlasti v današnjih razmerah bi marsikdo še kot upokojenec rad ostal aktiven v svoji stroki in si na ta način izboljšal svoj materialni položaj. Ker je malo rešitev, ki bi upokojencem to omogočale, se tudi upokojenci vključujejo v sivo ekonomijo. Spremeniti bi bilo treba mejo med zaposlenostjo in upokojenstvom z novimi rešitvami, ki bi upokojencem omogočale dodatni zaslužek, z davki in drugimi dajatvami pa prispevale k blaginji države. Tudi če teh rešitev še ne bo kmalu, bodo starejši na trgu delovne sile vse bolj pomembni. Plačano delo po upokojitvi je močna podpora aktivni starosti. Zaposleni starejši niso le bolj zdravi, imajo tudi občutek koristnosti in so bolj samozavestni. Večina pri delu uživa, z njim povezujejo svoje načrte in pričakovanja. V starosti so pričakovanja zelo pomembna, posebej tista, ki jih posameznik še lahko sam izpolni.

Dela starejših zato ne gre ocenjevati le z ekonomskega vidika, treba je upoštevati tudi socialne, kulturne, osebne in zdravstvene dejavnike (Jelenc Krašovec, 2009).

Po mnenju AGE se o diskriminaciji starejših premalo govori, do nje nimajo vsi enakih stališč, za nekatere to sploh ni problem, drugi pa se ga niti ne zavedajo (AGE Platform Europe, 2009). Evropa pa potrebuje ves svoj človeški potencial, zato je prizadevanje za zmanjšanje diskriminacije starejših potrebno vključiti v politiko na lokalnem, regionalnem, državnem in evropskem nivoju (AGE Platform Europe, 2010b). To v enaki meri velja tudi za Slovenijo. Čas je za novo politiko do starosti, za inovativne rešitve, za družbo vseh generacij, v kateri bodo starejši aktivno prispevali k njenemu razvoju.

LITERATURA

- AGE Platform Europe (2009). AGE calls for closer cooperation between NGOs, trade unions and equality bodies to fight discrimination in the workplace and beyond employment. Press Release, Bruselj, 26. junij 2009.
- AGE Platform Europe (2010a). April 2010, str. 4–5.
- AGE Platform Europe (2010b). Letter to the President of the European Commission and to the College of Commissioners, Brussels, 21 April 2010. V: http://www.age-platform.eu/images/stories/AGE_letter_to_Barroso_and_Commission_on_Employment_Guidelines_final.pdf (sprejem 18. 2. 2011)
- Jelenc Krašovec Sabina (2009). Starejši delavci na trgu delovne sile. V: Andragoška spoznanja, letnik 15, št. 3, str. 40–56.
- WHO (2002). Active ageing: a policy framework. Geneva: World Health Organization. V: http://whqlibdoc.who.int/hq/2002/WHO_NMH_NPH_02.8.pdf (sprejem 18. 2. 2011)

Kontaktne informacije:

Dr. Vid Pečjak

Rožna ulica 18, 4260 Bled

e-naslov: Vid@pecjak.si

Dr. Božidar Voljč

Inštitut Antona Trstenjaka

Resljeva 11, p.p. 4443, 1001 Ljubljana

e-naslov: bozidar.voljc@gmail.com